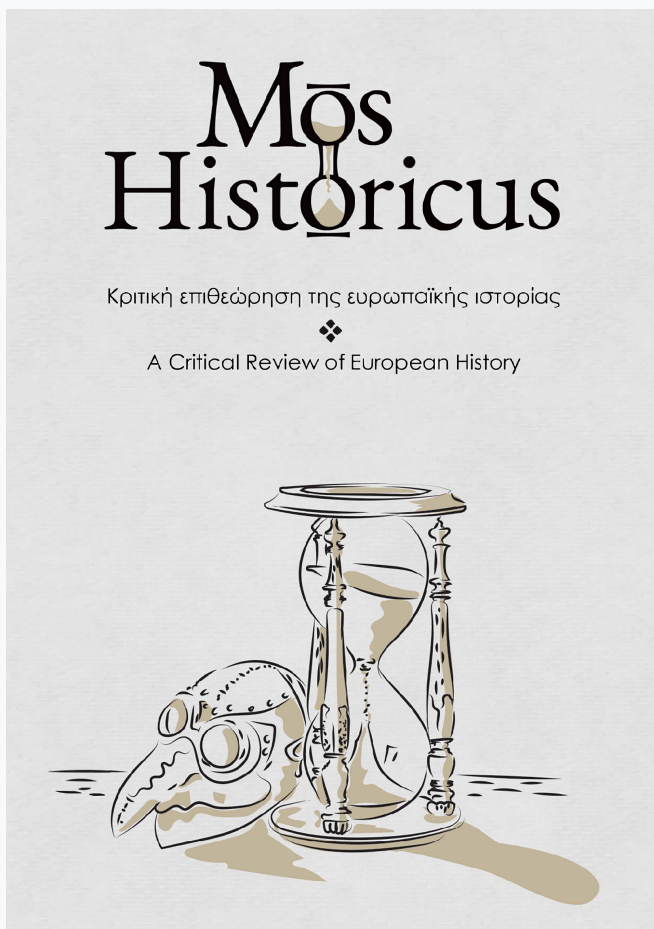

Mos Historicus: A Critical Review of European History

Vol 1, No 1 (2023)

Mos Historicus: A Critical Review of European History

Mos Historicus: Μία Εισαγωγή

Μαρία Κωνσταντινίδου, Αθηνά Σπανίδου, Μάνος Χατζηθαθανασίου

doi: [10.12681/mh.34274](https://doi.org/10.12681/mh.34274)

Copyright © 2023, Mos Historicus: Critical Review of European History

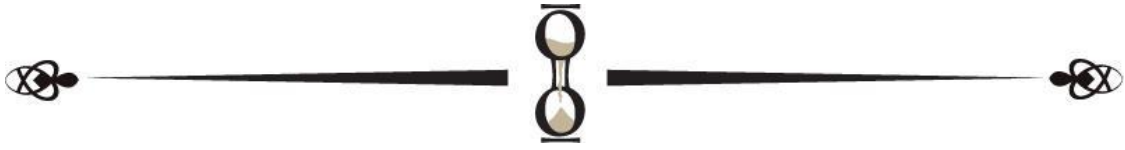
This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Κωνσταντινίδου Μ., Σπανίδου Α., & Χατζηθαθανασίου Μ. (2023). Mos Historicus: Μία Εισαγωγή. *Mos Historicus: A Critical Review of European History*, 1(1), 1-6. <https://doi.org/10.12681/mh.34274>

Mos Historicus: Μία εισαγωγή

Μαρία Κωνσταντινίδου, Αθηνά Σπανίδου, Μάνος Χατζηαθανασίου

Το ξεκίνημα της τρίτης δεκαετίας του 21ου αιώνα που συνοδεύτηκε από την έλευση της πανδημίας του κορωνοϊού, υπήρξε αποθαρρυντικό για τον σχεδιασμό ακαδημαϊκών δράσεων, οι οποίες εκκολάπτονταν εντός του μεταπτυχιακού κύκλου σπουδών Ευρωπαϊκής Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ωστόσο, παρ' όλη τη δυσσώωνη κοινωνική πραγματικότητα, η ιδέα της δημιουργίας ενός επιστημονικού περιοδικού Ευρωπαϊκής Ιστορίας είχε ήδη δρομολογηθεί με αφορμή τις χρόνιες απουσίες και πρακτικές αδυναμίες του προκείμενου επιστημονικού πεδίου στην ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα. Καρπό αυτής της ιδέας συνιστά το «ανά χείρας» περιοδικό *Mos Historicus: Κριτική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκής Ιστορίας*, το οποίο φιλοδοξεί να προάγει το ερευνητικό έργο των ιστορικών της Ευρώπης στον εγχώριο και διεθνή ακαδημαϊκό χώρο, συνιστώντας ταυτόχρονα επιστέγασμα της διάθεσης για ερευνητική εξωστρέφεια του ΕΚΠΑ.

Το όνομα *Mos Historicus* αποτελεί μια περιεκτική συνεκφορά ικανή να συμπυκνώνει την επιστημονική του ταυτότητα και τον ευρωπαϊκό του προσανατολισμό, κατά το *mos maiorum*, *mos gallicus*, *mos italicus*. Προσλαμβάνοντας αυτές τις παραδοσιακές έννοιες προσεγγίσεων των νομικών κειμένων που καθιέρωσαν οι γλωσσολόγοι και οι σχολιαστές του δυτικού Μεσαίωνα για να διασφαλίσουν μέσω της λογικής φιλοσοφικής αιτιολόγησης τον ορθολογισμό της νομολογίας, επιδιώκουμε την καθιέρωση ενός *ιστορικού έθους* με γνώμονα την κριτική ερμηνεία του παρελθόντος και θεώρηση της ευρωπαϊκής ιστοριογραφίας.

Δεδομένης της επέλασης του Covid-19 και του βιωματικού αντίκτυπου της γενικευμένης υγειονομικής κρίσης κατά τη διαδικασία σύστασης του περιοδικού, η θεματική του πρώτου τεύχους δεν θα μπορούσε παρά να πραγματεύεται ζητήματα της υγείας και της ασθένειας στον ιστορικό χρόνο. Έννοιες όπως η κρίση, ο λοιμός, οι πανδημίες και οι επιδημίες κυριαρχούν στη σύγχρονη συγγραφική παραγωγή της ιστορίας της ιατρικής, νοσηματοδοτούμενες κάθε φορά από το κοινωνικό και

πολιτισμικό τους συγκείμενο. Από την ιπποκράτεια κρίση μέχρι την κρίση ως σημείο μεταβολής στην ταραγμένη Ευρώπη του 17ου αιώνα, από τον ομηρικό λοιμό των Αχαιών στις πανωλόβλητες αστικές κοινότητες του Jack de Vitry στον Μεσαίωνα, από την άρρωστη και εμπύρετη Αγγλία του Thomas Carlyle στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα, στην πανδημία της ισπανικής γρίπης στις αρχές του 20ου. Η παρουσία των επιδημιών υπήρξε αναπόσπαστο κομμάτι της εξελικτικής πορείας των ανθρώπινων κοινωνιών, ενώ ο αντίκτυπός τους εμφανίζει διαβρωτικές δυναμικές, ικανές να επιφέρουν μεγάλες δημογραφικές, πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές.¹

Εντούτοις, προσβλέποντας σε κάτι περισσότερο από την ανάλυση των καταστροφικών πανδημιών που έπληξαν την Ευρώπη και των συνακόλουθων συνέπειών τους με τις προαναφερθείσες χαρακτηριστικές απολήξεις, ως διαθεματικός πυρήνας του πρώτου τεύχους επιλέχθηκε ο όρος κρίση. Η δυνατότητά του ως αναλυτικό εργαλείο έχει απασχολήσει πολλές φορές την ιστορική κοινότητα, η οποία μέχρι και σήμερα επιδίδεται σε θεωρητικές αναζητήσεις, όπως κριτικά παρουσιάζει ο J. B. Shank στο άρθρο του «Crisis: A Useful Category of Post-Social Scientific Historical Analysis?».² Εκείνο που εξυπηρετεί στην παρούσα θεματική είναι η πολλαπλότητα των συνεκδηλώσεων που μπορεί να λάβει σε κοινωνίες εν κινδύνω, καθώς ξεδιπλώνονται οι κοινωνικές του προεκτάσεις τη στιγμή της αμφισβήτησης των δεδομένων αξιών, αρχών και πεποιθήσεων μιας εποχής γύρω από την ασθένεια αυτή καθ' εαυτή, τη θεραπεία, τον ιατρό/θεραπευτή και τον ασθενή, καθώς και επί των μηχανισμών διαχείρισης και ελέγχου που προκρίνονται για την καταπολέμησή της. Επί προσθέτως, η στροφή που άλλαξε τον επιστημονικό κανόνα συγγραφής της ιστορίας της ιατρικής, προήλθε μέσα από την κρίση της ιστοριογραφικής της παραγωγής από τη δεκαετία του 1970 και μετά, η οποία μετέβαλε τον τρόπο προσέγγισής της, μετατρέποντάς την από μια ιστορία των μικροοργανισμών και της θεωρίας των μικροβίων, σε μία κοινωνική ιστορία, κατά την οποία «η σημασία της ιατρικής έγκειται στο ότι έχει συνδιαμορφώσει την ιδέα της κοινωνίας».³

¹ Jo N. Hays, «Historians and Epidemics: Simple Questions, Complex Answers», στο Lester K. Little (επιμ.), *Plague and the End of Antiquity. The Pandemic of 541-750*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ, 2006, σ. 33-56, σ. 38.

² John B. Shank, «Crisis: A Useful Category of Post-Social Scientific Historical Analysis?», *The American Historical Review*, 113:4 (Οκτ., 2008), σ. 1090-1099.

³ Σεβαστή Τρουμπέτα, «Κοινωνική ιστορία της ιατρικής: θεωρητικές και προσεγγίσεις και προκλήσεις», στο Λήδα Παπαστεφανάκη, Μανόλης Τζανάκης & Σεβαστή Τρουμπέτα (επιμ.), *Διερευνώντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας και ασθένειας. Η κοινωνική ιστορία της ιατρικής ως ερευνητικό πεδίο*, ΠΕΚ, 1^η έκδοση, Δεκέμβριος 2013, Ρέθυμνο, σ. 17.

Η ερμηνευτική αυτή στροφή συνοδεύτηκε από νέες μεθοδολογίες και από τη χρήση ποικίλων θεωρητικών εργαλείων που αμφότερα άρχισαν να αποδίδουν διεπιστημονικές μελέτες.⁴ Νέοι όροι, όπως αυτός της ιατρικοποίησης, χρησιμοποιήθηκαν για να αναδείξουν τις επιπτώσεις της κατίσχυσης του ιατρικού επιστημονικού λόγου στην οργάνωση της κοινωνικής ζωής, αλλά και των μεθόδων φροντίδας και περίθαλψης των ασθενών, οι οποίες σταδιακά πέρασαν εξ ολοκλήρου στην εποπτεία των ιατρών. Συγχρόνως, στο μικροσκόπιο των ιστορικών τοποθετούνταν η σχέση ανάμεσα σε ιατρό και ασθενή, που ανάλογα με την εποχή εξέτασής της, ξεδιπλώνονταν και ένα διαφορετικό σύμπαν προσλήψεων και αντιλήψεων του τι συνιστούσε ασθένεια και θεραπεία, ποιος νοούνταν ως θεραπευτής και ποιος ως θεραπευόμενος, ενώ τα αίτια διάδοσης και εξάπλωσης των επιδημιών αναζητούνταν πέραν των στενών ορίων της βιολογικής αιτιότητάς τους. Αυτές οι ιστοριογραφικές αλλαγές μπορούν να παρατηρηθούν μέσα από την ανάγνωση των άρθρων που φιλοξενούνται στο πρώτο τεύχος του περιοδικού, καθώς καταπιάνονται με ζητήματα που άπτονται της τρέχουσας διεθνούς προβληματικής σχετικά με τις πολιτισμικές και κοινωνικές νοηματοδοτήσεις που συνοδεύουν την ανθρώπινη εμπειρία της νόσησης, αξιοποιώντας πλούσιο πρωτογενές υλικό.

Στο άρθρο του Βασίλη Κίτου μελετάται η συμβολή της θεραπευτικής πρακτικής του βασιλικού αγγίγματος στην επικύρωση της πολιτικής εξουσίας των μοναρχών της Αγγλίας και της Γαλλίας κατά την περίοδο του Ύστερου Μεσαίωνα. Η πρόσδεση της ιαματικής ιδιότητας στο πρόσωπο του μονάρχη και η ιεροποίησή του μέσα από τη θαυματουργή του ικανότητα προσέδιναν ένα πέπλο μυστηρίου και θρησκευτικής ευλάβειας, εξασφαλίζοντας τη μεταφυσική απόχρωση επί της νομιμοποίησης της εξουσίας σε έναν κόσμο που νοηματοδοτούνταν μέσω ποικίλων μεταφυσικών σημάνσεων. Ο συγγραφέας παρουσιάζει την προκείμενη διαδικασία μέσα από μια ενδελεχή εξέταση πατρολογικών κειμένων, χρονικών και κρατικών αρχείων των δύο μοναρχιών, ιχνηλατώντας τις διαδρομές θεσμοθέτησης της θρησκευτικής πρακτικής και τη συνακόλουθη πολιτική εργαλειοποίησή της, ούτως ώστε να κρίνει την πραγματική της σπουδαιότητα στη δημόσια συγκρότηση μίας εκλεκτής μοναρχικής και δυναστικής εξουσίας των δύο βασιλείων.

⁴ Γενικά, για την ιστοριογραφία και τα προαναφερόμενα ζητήματα σε αυτήν βλ. Allan M. Brandt, «Emerging Themes in the History of Medicine», *The Milbank Quarterly*, 69:2 (1991), σ. 199-214· Mark Jackson, «Introduction», στον ίδιου (επιμ.), *The Oxford Handbook of the History of Medicine*, Oxford University Press, Οξφόρδη, 2011, σ. 23-44· Charles Rosenberg, *Explaining epidemics and other studies in the history of medicine*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ, 1992, σ. 293-318· Samuel Cohn, *Epidemics: Hate and Compassion from the Plague of Athens to AIDS*, Oxford University Press, Οξφόρδη, 2018.

Το άρθρο της Μαρίας Καββαδία κινείται χρονολογικά στην πρώιμη νεωτερικότητα, όπου το ξέσπασμα της θρησκευτικής Μεταρρύθμισης κατάφερε να εγείρει την παραγωγή ενός νέου διανοητικού λόγου που, παρά τις θεολογικές του βάσεις, απέκτησε ισχυρές επιστημονικές απολήξεις. Η περίπτωση του ουμανιστή ιατρού Girolamo Mercuriale (1530-1606) του Φορλί, τη δράση του οποίου παρουσιάζει η συγγραφέας, εντάσσεται στη διαδικασία μετασχηματισμού των υφιστάμενων ιατρικών/θεραπευτικών θεωριών που συγκρότησαν μία νέα επιστημονική ιατρική κουλτούρα στη Δυτική Ευρώπη, επηρεασμένη από τις στρατηγικές της Τριδεντικής Ρώμης, αλλά και την ανάγκη απαγκίστρωσης από τη γαληνική θεωρία και τις ανεπαρκείς πρακτικές ίασης. Στο έργο του εντοπίζει την έντεχνη προσπάθεια ενσωμάτωσης των νέων ηθικολογικών αντιλήψεων περί πειθάρχησης του σώματος στην ουμανιστική ιατρική σκέψη, μέσα από την οποία καταδεικνύει ψήγματα λόγου που διαμόρφωσαν την ιατρικοποίηση του σώματος και της κοινωνικής του αναπαράστασης.

Η Μαριτίνα Λεοντσίνη στο άρθρο της για την «επιδημία» της μελαγχολίας κατά την πρώιμη νεότερη Ευρώπη, πραγματεύεται μέσα από μία μελέτη περίπτωσης τις προβληματικές που ενσκήπτουν εντός ενός κόσμου που νοηματοδοτούσε μια ψυχική διαταραχή ως μεταδοτική ασθένεια, ενώ συγχρόνως προβληματιζόταν για την καταλληλότητα των θεραπειών της. Οι πολιτισμικές θεωρήσεις που διαμόρφωναν τις προσλήψεις της μελαγχολίας με όρους επιδημίας, η οποία έπληττε κυρίως νεαρούς άνδρες της αριστοκρατίας, ξεδιπλώνονται εναργώς στο άρθρο, αναδεικνύοντας την προκύπτουσα σύγχυση από τη νέα σύσταση για κοινωνικοποίηση των ασθενών με άτομα του αντίθετου φύλου, αντί της συνήθους προτροπής για απομόνωση. Η θεραπεία μέσω της διεύρυνσης του κοινωνικού περιγύρου και η συνακόλουθη εξάσκηση των επικοινωνιακών δεξιοτήτων τους, προκάλεσε την ανάγκη σύνθεσης ενός ηθικού κώδικα συμπεριφοράς προσανατολισμένου στην κοινωνική οριοθέτηση και ισορροπία. Η συγγραφέας, παρακολουθώντας το έργο του Stefano Guazzo, *Κόσμος Διάλογος (La Civile Conversazione)* ξετυλίγει τη σύλληψη μίας νέας θεώρησης για τη μελαγχολία, θίγοντας συγχρόνως τη διάρθρωση ενός νέου κανονιστικού πλαισίου επικοινωνίας, ικανού να προλαμβάνει τις «κακίες του μυαλού» και τα σωματικά πάθη.

Στο άρθρο του, ο Παναγιώτης Γεωργακάκης παρακολουθεί το ειδησεογραφικό περιεχόμενο των εφημερίδων, κυρίως του γαλλικού βασιλείου και των Κάτω Χωρών,

στον απόηχο των καταστροφικών επιδημιών πανώλης στη Δυτική Ευρώπη του 17ου αιώνα. Παραβάλλοντας επιλεγμένα ενημερωτικά δημοσιεύματα σχετικά με θέματα δημόσιας υγείας μαζί με διαφημίσεις Γάλλων Ουγενότων ιατρών, δια φωτίζει το γνωστικό υπόβαθρο της εποχής βάσει των επικρατούσων μεθόδων πρόληψης και ελέγχου των ασθενειών, ενώ χαρτογραφεί τις πρώιμες προσπάθειες σύστασης μίας οργανωμένης ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, αποκαλύπτοντας την εντεινόμενη εμπλοκή της ιατρικής κοινότητας στις επιδιώξεις των αρχών για την προώθηση των πολιτικών τους προγραμμάτων. Η υποδερμική ανάγνωση της εργαλειοποίησης της υγειονομικής κρίσης, την οποία επί της ουσίας επιχειρεί ο συγγραφέας, ανασύρει στην επιφάνεια βαθύτερους πολιτικούς σκοπούς που ξεπερνούν τις απλές καιροσκοπικές βλέψεις ιατρών και φαρμακοποιών να καταδείξουν την αξία του επιτηδεύματός τους, καθώς φαίνεται να εξυπηρετούν περιτέχνως την τακτική του γαλλικού στέμματος να εκπληρώσει τα υποβόσκοντα επεκτατικά του συμφέροντα.

Η Στέλλα Χατζοπούλου στο άρθρο της επανεξετάζει το πανωλόβλητο Eyam στην Αγγλία του 17ου αιώνα ως «επιδημιολογική μελέτη περίπτωσης», προσφέροντας μια νέα ερμηνευτική προσέγγιση στην ήδη πλούσια ιστοριογραφική παραγωγή ενός από τα πιο γνωστά επεισόδια πανώλης της πρώιμης νεωτερικότητας. Πυρήνα της μελέτης αποτελεί η αποδόμηση των κυρίαρχων αφηγήσεων που συγκρότησαν ένα ηρωικό παρελθόν για την κοινότητα του Eyam, στηριζόμενες στον τρόπο που αυτή αντιμετώπισε την πανώλη, καθώς και η κριτική ερμηνεία των μεθόδων αναπαράστασης του παρελθόντος που διαμόρφωσαν την ιστορική της μνήμη. Λαμβάνοντας υπόψη την πρόσφατη βιβλιογραφία, μεταγενέστερες αφηγήσεις του επεισοδίου, αλλά και πρωτογενές υλικό, όπως ημερολόγια, ενοριακά και φορολογικά αρχεία, δημογραφικά στοιχεία και επιστολές, προσεγγίζει επίκαιρα ζητήματα στο ιστορικό τους πλαίσιο. Καραντίνα, ατομική ευθύνη, πρόληψη και διαχείριση της επιδημίας συνιστούν μερικά από αυτά, τα οποία αντιλαμβάνεται η συγγραφέας ως εκφάνσεις ενός κοινού ψηφιδωτού βιωμάτων που διασυνδέει νοσούσες κοινωνίες, προσφέροντας το κατάλληλο στερέωμα σύλληψης ενός κοινού αγγλικού παρελθόντος, που στην περίπτωση του Eyam, ακόμη και αν έχει απομυθοποιηθεί, συνεχίζει να το εξυπηρετεί τουριστικά.

Τέλος, το άρθρο της Svitlana Hey αναφέρεται σε μια περίοδο κατά την οποία οι μέθοδοι ελέγχου και καταπολέμησης των ασθενειών ήταν κεντρικά κατευθυνόμενες και αποτελούσαν μέρος μιας ευρύτερης κρατικής πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, αντικείμενο μελέτης του άρθρου της συνιστά η οργάνωση της ιατροφαρμακευτικής

μέριμνας και περίθαλψης στην Ουκρανία κατά την περίοδο της γερμανικής κατοχής (1941-1944) του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ούτως ώστε να διερευνηθούν συγχρόνως οι βιοπολιτικές τακτικές των ναζιστικών στρατευμάτων. Το πλούσιο αρχειακό υλικό που προσκομίζει η συγγραφέας και τα στοιχεία που παραθέτει αλιευμένα από περιοδικά και εφημερίδες της περιόδου, φανερώνουν το ναζιστικό ιδεολογικό υπόβαθρο, το οποίο υπηρετώντας το αφήγημα της κατωτερότητας της σλαβικής φυλής, πρότασε τις ανάγκες του γερμανικού στρατού εις βάρος του τοπικού πληθυσμού που κατέληγε σε υποστελεχωμένα νοσοκομεία και λάμβανε την ελάχιστη φαρμακευτική κάλυψη. Υπό το εν λόγω πρίσμα, θίγει τις συνθήκες πυροδότησης μίας εκτεταμένης υγειονομικής κρίσης μέσα στην ήδη γενικευμένη κρίση του πολέμου.

Στο σημείο αυτό ολοκληρώθηκε η πρώτη σύσταση των θεμάτων που φιλοξενούνται στο παρόν τεύχος, για να ακολουθήσει η επισταμένη ανάγνωση των άρθρων, αλλά και η παρακολούθηση της συζήτησης των ιστορικών επί των ζητημάτων της υγείας και της ασθένειας. Και στα έξι άρθρα απαντώνται διαφορετικές προσεγγίσεις και μεθοδολογίες που, συνδυαζόμενες με την επεξεργασία πρωτογενούς υλικού, καταφέρνουν να τοποθετηθούν θεωρητικά στις διεθνείς προβληματικές της ιστοριογραφίας, δίχως αυτό να σηματοδοτεί την εξάντλησή τους. Άλλωστε, σκοπός του περιοδικού είναι να διανοίξει έναν διεπιστημονικό χώρο προβληματισμού και επιθεώρησης της ευρωπαϊκής ιστοριογραφίας, εγκαινιάζοντας έναν γόνιμο διάλογο εντός της ακαδημαϊκής κοινότητας.

Για την υλοποίηση του εν λόγω εγχειρήματος θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά τους καθηγητές της Ευρωπαϊκής Ιστορίας του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Κώστα Γαγανάκη, Μαρία Παπαθανασίου και Κώστα Ράπτη για την υποστήριξη και την πολύτιμη συνδρομή τους, ενώ ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλουμε στην καθηγήτρια και επιστημονική υπεύθυνη του περιοδικού Νικολέττα Γιαντσή, καθώς δίχως την αμέριστη στήριξη της το περιοδικό δεν θα μπορούσε να εκδοθεί. Επίσης, ξεχωριστές ευχαριστίες οφείλουμε στον καθηγητή Δημήτρη Παυλόπουλο, ο οποίος κατά τη διάρκεια της θητείας του ως πρόεδρος του Τμήματος, εξασφάλισε την υπαγωγή του περιοδικού στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και την ψηφιακή του φιλοξενία στο Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης. Τέλος, ευχαριστούμε τα μέλη της Επιστημονικής και Συντακτικής Επιτροπής που εργάστηκαν με επιμονή και συνέπεια, τους συγγραφείς που με την υποβολή των άρθρων τους, υποδέχθηκαν εμπράκτως το *Mos Historicus*, καθώς και όλους όσους στήριξαν την προσπάθειά μας για τη δημιουργία του πρώτου τεύχους.